

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

موانع توسعه سیاسی ایران از دیدگاه امام خمینی رحمته الله علیه

نعمت الله علیجانی

موانع توسعه سیاسی ایران از دیدگاه امام خمینی ره
کد: ۸۳۲

نویسنده: نعمت‌الله علیجانی

ناشر و تهیه‌کننده: مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما

لیتوگرافی: سروش مهر

چاپ و صحافی: نگارش

نوبت چاپ: اول / ۱۳۸۳

شمارگان: ۱۵۰۰

بها: ۱۲۰۰ تومان

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

نشانی: قم، بلوار امین، مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما

پست الکترونیکی: Email: irc@irib.ir

تلفن: ۲۹۳۵۸۰۳ و ۲۹۱۰۶۰۲ شماره: ۲۹۳۳۸۹۲

شابک: ۹-۵۷-۸۶۰۶-۹۶۴ \ 964-8606-57-9 ISBN

فهرست مطالب

۱	.....	دیباچه
۳	.....	پیش‌گفتار

● بخش اول: کلیات

۷	.....	طرح مسئله
۷	.....	پرسش اصلی
۸	.....	پرسش‌های فرعی
۸	.....	بررسی آثار
۸	.....	هدف پژوهش
۹	.....	فرضیه پژوهش
۹	.....	روش پژوهش
۹	.....	تعریف مفاهیم

● بخش دوم: دیدگاه‌های اندیشمندان داخلی درباره توسعه‌نیافتگی سیاسی ایران

۲۱	.....	الف) عوامل داخلی توسعه‌نیافتگی سیاسی
۲۱	.....	۱. نظریه انحطاط داخلی و مسئله غرب
۲۲	.....	۲. نظریه بحران نوگرایی و فرهنگ سیاسی در ایران
۲۳	.....	۳. نظریه فرهنگ سنتی و توسعه‌نیافتگی سیاسی
۲۴	.....	۴. فرهنگ عشیره‌ای، مانع توسعه سیاسی ایران
۲۵	.....	۵. ما چگونه ما شدیم (... خاموش شدن چراغ دانش در ایران)
۲۶	.....	۶. نقش ساختار و عملکرد نظام سیاسی در توسعه‌نیافتگی سیاسی
۲۶	.....	۷. ناکارآمدی احزاب سیاسی در ایران

۲۷	۸. حکومت سلطانی، نوسازی از بالا و شکل نگرفتن جامعه مدنی
۲۸	۹. نبود جامعه مدنی در ایران و موانع آن
۲۸	۱۰. دولت رانتیر
۲۹	۱۱. نبود نهادپنگی، نقش تحولات سریع سیاسی و وجود بخش نفت
۲۹	۱۲. نظریه فرهنگ استقلال و توسعه
۳۰	ب) عوامل خارجی توسعه نیافتگی سیاسی
۳۰	۱. امپریالیسم و عقب ماندگی ایران
۳۱	۲. امپریالیسم و وابستگی
۳۱	۳. عملکرد سیاسی - حقوقی امپریالیسم
۳۲	ج) عوامل داخلی و خارجی توسعه نیافتگی سیاسی ایران

● بخش سوم: موانع توسعه سیاسی در ایران با تأکید بر اندیشه های امام خمینی (ره)

۳۷	درآمد
۳۹	فصل اول: استعمار و توسعه نیافتگی سیاسی ایران
۴۴	نقش انگلستان در توسعه نیافتگی سیاسی ایران
۴۴	۱. تهدیدهای نظامی و فشارهای دیپلماتیک
۴۶	۲. دخالت در به انحراف کشیدن نهضت مشروطه
۴۶	۳. انجام کودتای ۱۲۹۹ و روی کار آوردن رضاخان
۴۷	امریکا و توسعه نیافتگی سیاسی ایران
۴۸	۱. امریکا و تحمیل حکومت پهلوی بر ایران
۴۸	۲. نقش امریکا در کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ و انقلاب سفید (اصلاحات امریکایی شاه)
۴۹	۳. سلطه امریکا بر ایران
۵۰	۴. امریکا و تحمیل کاپیتولاسیون بر ایران
۵۲	فصل دوم: استبداد و توسعه نیافتگی سیاسی ایران
۵۲	حکومت قاجاریه و توسعه نیافتگی سیاسی ایران
۵۲	۱. استبداد و جنایت شاهان قاجار
۵۳	۲. ستم حکومت های محلی
۵۴	۳. ناامنی داخلی به دست اشرار و یاغیان
۵۵	۴. ضعف حکومت در برابر بیگانگان
۵۶	۵. انحراف در نهضت مشروطیت

۶۷	حکومت پهلوی و توسعه‌نیافتگی سیاسی ایران
۶۷	الف) عوامل پیدایش دیکتاتوری رضاخان
۶۷	۱. شخصیت رضاخان
۶۸	۲. کودتا
۶۹	۳. نقش انگلستان در کودتا
۷۰	۴. ریاکاری مذهبی
۷۱	۵. تشکیل مجلس مؤسسان
۷۱	ب) موانع توسعه سیاسی در زمان رضاخان
۷۱	۱. استبداد و اختناق
۷۲	۲. انتخابات فرمایشی
۷۳	۳. سرکوب عشایر
۷۳	۴. مقابله با مذهب
۷۶	۵. عملکرد ضد فرهنگی رضاخان
۸۰	ج) فرآیند شکل‌گیری قدرت محمدرضا پهلوی
۸۱	۱. شخصیت محمدرضا پهلوی
۸۱	۲. نقش بیگانگان در روی کار آمدن محمدرضا پهلوی
۸۳	د) موانع توسعه سیاسی ایران در زمان محمدرضا پهلوی
۸۳	۱. نبود آزادی
۸۴	۲. اختناق و استبداد
۸۵	۳. جدایی حکومت از مردم
۸۶	۴. جنایت و کشتار
۸۹	۵. مجالس فرمایشی (شورای ملی و سنا)
۹۱	۶. سیاست‌های ضد فرهنگی محمدرضا پهلوی
۹۵	۷. ستیز با مذهب
۹۹	۸. سیاست اجتماعی محمدرضا پهلوی
۱۰۲	۹. سیاست خارجی محمدرضا پهلوی
۱۰۶	فصل سوم: نقش روشن‌فکران وابسته و غرب‌زده در توسعه‌نیافتگی سیاسی ایران
۱۰۶	۱. مفهوم روشن‌فکری
۱۰۷	۲. جریان روشن‌فکری
۱۰۸	۳. کار ویژه روشن‌فکران و روشن‌فکری

۴. روشن فکران و قدرت سیاسی	۱۰۹
۵. نقد جریان روشن فکری در جهان سوم	۱۱۱
۶. آشنایی جامعه ایرانی با تمدن جدید غرب	۱۱۲
الف) فرستادن دانشجوی به خارج	۱۱۲
ب) عملکرد و تلاش های درباریان و نخبگان سیاسی	۱۱۴
ج) بازرگانان و مهاجران ایرانی	۱۱۵
د) دیپلمات ها (سفیر - کنسول - وزیر مختار)	۱۱۶
هـ) سفیران، جهانگردان و مستشاران خارجی	۱۱۷
۷. ویژگی روشن فکران غرب زده	۱۱۷
۸. نقش روشن فکران وابسته در عقب ماندگی و توسعه نیافتگی سیاسی ایران از دیدگاه امام خمینی علیه السلام	۱۱۸
فصل چهارم: نقش مقدس نماها و واپس گرایی در توسعه نیافتگی سیاسی ایران از دیدگاه امام خمینی علیه السلام	۱۲۵
مقدس نماها؛ در راستای هدف های استعمارگران	۱۲۶
نقشه استعمار و بهره گیری از برخی افراد ساده لوح	۱۲۷
فصل پنجم: نقش عنصر خود باختگی در توسعه نیافتگی سیاسی ایران	۱۲۸
الف) خود باختگی؛ مانع استقلال سیاسی	۱۲۸
ب) زمینه ها و عوامل خود باختگی	۱۳۱
۱. وحشت از غرب	۱۳۱
۲. مصون دانستن بیگانگان	۱۳۱
۳. مرعوب شدن در برابر غرب	۱۳۱
۴. گرایش به قدرت های استعماری	۱۳۲
۵. یأس و ناامیدی	۱۳۲
۶. سنجش احکام اسلامی با ملاک های غربی	۱۳۳
۷. بدبینی نسبت به خویشتن	۱۳۳
۸. اسلام شناسی به روش غربی	۱۳۴
۹. خود کم بینی و فراموشی گذشته	۱۳۴
۱۰. وابسته بودن آموزش و پرورش	۱۳۶
۱۱. غفلت و بی تفاوتی	۱۳۷
۱۲. تبلیغات نادرست	۱۳۷

۱۳۸	مفرهای ایرانی در خدمت بیگانگان
۱۳۸	فرنگی مآبی
۱۳۹	گرنش سران کشور در برابر بیگانگان
۱۳۹	توسری خوردن اندیشمندان داخلی و حاکمیت مستشاران خارجی
۱۳۹	دانشگاهیان وابسته
۱۴۰	تلاش های عوامل داخلی و خارجی وابسته به استعمار
فصل ششم: نقش وابستگی و نبود فرهنگ استقلال در توسعه نیافتگی سیاسی ایران از دیدگاه امام خمینی علیه السلام	
۱۵۰	۱. دوسویه بودن وابستگی سیاسی
۱۵۲	۲. نقش پایگاه داخلی استعمار در وابستگی و توسعه نیافتگی کشور
۱۵۴	۳. وابستگی فکری
۱۵۵	۴. وابستگی سیاسی
۱۵۶	۵. وابستگی فرهنگی
۱۵۸	الف) توطئه استعمار در به انحراف کشاندن دانشگاه ها
۱۶۴	ب) نقش دانشگاه وابسته در توسعه نیافتگی کشور
۱۶۷	ج) نقش رسانه های گروهی وابسته در انحراف نسل جوان
۱۶۹	د) وابستگی مراکز فرهنگی و تعلیم و تربیت

● بخش چهارم: همراه با برنامه سازان

۱۷۵	پیشنهادهای کلی
۱۷۶	پیشنهادهای برنامه ای
۱۷۹	محورهایی برای پرسش های کارشناسی
۱۸۲	سخن آخر
۱۸۶	کتاب نامه

دیباچه

از مباحث مهم هر جامعه‌ای، به‌ویژه جامعه در حال توسعه ما در حوزه علوم سیاسی، بحث توسعه نیافتگی است. تاکنون نظریه‌های گوناگونی از سوی اندیشمندان داخلی و خارجی پیرامون توسعه نیافتگی سیاسی ایران ارائه گردیده است. و هر یک به عواملی اشاره داشته‌اند که در جای خود قابل نقد و ارزیابی است. در این میان، با بررسی در اندیشه‌های حضرت امام خمینی ره، درمی‌یابیم که یکی از دل‌مشغولی‌های اساسی حضرت امام خمینی ره، مسئله توسعه نیافتگی سیاسی ایران بوده است. ایشان افزون بر ارائه نظریه در حوزه اندیشه، در عرصه عمل نیز بسیار کوشیدند. از جمله، نگارش کتاب ولایت فقیه، اعتراض بر لایحه کاپیتولاسیون، و از همه مهم‌تر بنیان‌گذاری نظام جمهوری اسلامی در ایران از نمونه‌های بارز آن به شمار می‌آید.

پژوهش حاضر با جمع‌بندی نظریه‌های گوناگون و نقد و بررسی آنها، در پی آن است تا علل توسعه نیافتگی سیاسی ایران از دیدگاه امام خمینی ره را تبیین کند؛ زیرا با توجه به ابهام‌هایی که در بحث‌های نظری در زمینه تأثیر عوامل داخلی و خارجی در توسعه نیافتگی ایران وجود دارد، تبیین دیدگاه‌های امام خمینی ره می‌تواند در این زمینه راه‌گشا باشد.

از دستاوردهای این پژوهش، تبیین مهم‌ترین موانع توسعه سیاسی از دیدگاه حضرت امام می‌باشد. در ادامه به دیدگاه حضرت امام خمینی ره درباره موانع

توسعه سیاسی ایران پرداخته شده که تلفیقی از عوامل خارجی و داخلی با تاکید بر عوامل خارجی است.

این پژوهش، حاصل تلاش پژوهشگر ارجمند جناب آقای نعمت الله علیجانی است که با همکاری علمی کارشناسان مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما فراهم آمده است. ایشان کوشیده اند این پژوهش به گونه ای تدوین گردد که همه مراکز و مؤسسه ها به ویژه رسانه صدا و سیما که در گسترش آگاهی های سیاسی و اجتماعی جامعه به ویژه نشر اندیشه سیاسی حضرت امام خمینی در سطح جامعه، نقش زیادی دارد، بتوانند برای زدودن موانع توسعه سیاسی و بهبود وضع جامعه بهره مند شوند.

امید است این اثر برای مدیران، برنامه سازان و برنامه ریزان رسانه ملی سودمند افتد.

آية ولي التوفيق

اداره کل پژوهش

مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما

پیش‌گفتار

توسعه‌نیافتگی سیاسی ایران از موضوعاتی بود که همواره ذهن حضرت امام خمینی ره را به خود مشغول کرده بود. به گونه‌ای که در تمام سخن‌رانی‌ها و نوشته‌هایشان، به عوامل عقب‌ماندگی ملت، توسعه‌نیافتگی سیاسی ایران و کوشش برای زدودن موانع پیشرفت اشاره کرده‌اند. ایشان همواره رسیدن به نظام سیاسی مطلوب در جهت تکامل مادی و معنوی را گوشزد می‌کردند.

اساساً سراسر زندگی حضرت امام خمینی ره، حرکت در جهت رسیدن به پیشرفت و زدودن موانع توسعه سیاسی در جامعه بوده است. موضع‌گیری قاطع ایشان در برابر استبداد داخلی و استعمار خارجی که سرانجام به پیروزی انقلاب اسلامی انجامید، دلیلی بر تأیید این مدعاست. همان گونه که حضرت امام خمینی ره به توسعه سیاسی اهمیت می‌دادند، به همان نسبت در جهت زدودن موانع بر سر راه آن نیز تلاش می‌کردند.

حال پرسش این است که اصلی‌ترین موانع توسعه سیاسی ایران از دیدگاه حضرت امام خمینی ره کدام است؟ هدف پژوهش حاضر، رسیدن به پاسخ این پرسش است. روش این پژوهش، تاریخی، توصیفی و تحلیلی می‌باشد.

این کتاب شامل چهار بخش است. در بخش اول پس از طرح مسئله و پرسش‌های اصلی و فرعی به تعریف مفاهیم به کار رفته در پژوهش پرداخته‌ایم. در بخش دوم عوامل توسعه‌نیافتگی سیاسی ایران از دیدگاه اندیشمندان داخلی و در بخش سوم، موانع توسعه سیاسی در ایران با تأکید بر اندیشه‌های حضرت امام خمینی علیه السلام بررسی می‌شود.

بخش چهارم نیز تحت عنوان همراه با برنامه سازان ارائه شده است.